

คัมภีร์ปกเขียว: ความคิดทางการเมืองและการปกครองของมูอัมมาร์ อัล-กาดดาฟี

The Green Book: Mu'ammār al-Qadhafī's Political Ideas and Practices

ฐิติกร สังข์แก้ว*

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความคิดทางการเมืองและการปกครองของอดีตผู้นำลิเบียอย่างมูอัมมาร์ อัล-กาดดาฟี เพื่อสร้างชุดคำอธิบายปรากฏการณ์ทางการเมืองที่เกิดขึ้นในช่วงต้น ค.ศ. 2011 การศึกษานี้จึงอาศัยงานเขียนของกาดดาฟีอย่าง *คัมภีร์ปกเขียว (The Green Book)* เป็นตัวบทที่เป็นทางการในการวิเคราะห์และตีความถึงรากฐานความคิดและคำอธิบายต่อการดำเนินนโยบายบริหารประเทศภายใต้ระบอบกาดดาฟี ผลการศึกษพบว่ากาดดาฟีได้รับอิทธิพลทางความคิดจากนักทฤษฎีทางสังคม-การเมืองที่สำคัญอย่าง ฌอง-ฌาคส์ รูสโซ่ คาร์ล มาร์กซ์ และนัสเซอร์แห่งอียิปต์ ซึ่งก่อให้เกิดผลผลิตทางความคิดและ/หรือแนวทางที่กาดดาฟีเรียกว่า “ทฤษฎีสากลที่สาม” (Third Universal Theory) ซึ่งเป็นตัวแบบการปกครองตนเองที่นำไปปฏิบัติอย่างจริงจัง ดังนั้น *คัมภีร์ปกเขียว* จึงถือเป็นหลักฐานที่มีนัยสำคัญต่อสังคมลิเบียสมัยใหม่

คำสำคัญ: ลิเบีย กาดดาฟี *คัมภีร์ปกเขียว* ความคิดทางการเมือง

Abstract

The purpose of this article is to study the ideas and practices of Muammar al-Qadhafi, the late leader of Libya, in order to make a set of descriptions of political phenomena that took place in early 2011. This study is based on *The Green Book*, Qadhafi's political writing. This official text is used to analyze and interpret fundamental thinking and decision-making on public policies under Qadhafi's regime. The result of this study indicates that Qadhafi was influenced by great socio-political thinkers such as Jean-Jacques Rousseau, Karl Marx, and Nasir of Egypt. These influences led to what he called the “Third Universal Theory” and a serious attempt was made to implement the model of self-government. *The Green Book* was a very significant evident in modern Libyan society.

Keywords: Libya, Qadhafi, *The Green Book*, political thought

* นักศึกษาปริญญาโท สาขาวิชาการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

บทนำ

สถานการณ์ความขัดแย้งทางการเมืองในโลกอาหรับนับตั้งแต่ปลายปี ค.ศ. 2010 เป็นต้นมา นำมาซึ่งคำถาม ข้อสงสัย รวมถึงความตื่นตัวในแวดวงการศึกษาการเมืองในตะวันออกกลาง-อาหรับ หนึ่งในประเทศแถบแอฟริกาเหนืออย่างลิเบียซึ่งโค่นล้มระบอบกษัตริย์ที่ปกครองโดยมูฮัมหมัด อิดริส อัซ-ซานูสซี (Emir Muhammad Idris al-Sanusi, 1889-1983) แห่งแคว้นไซเรเนิกาไปนับตั้งแต่ปี ค.ศ. 1969 ได้นำพา มูอัมมาร์ มูฮัมหมัด อะบูมินยาร์ อัล-กัตดาฟี (Mu'ammār Muhammad Abu Minyār al-Qadhafi, 1942-2011) ขึ้นสู่สถานะผู้นำปฏิวัติที่ครองอำนาจอย่างยาวนานถึง 42 ปี ทั้งนี้แม้ลิเบียจะไม่มีรัฐธรรมนูญปกครองประเทศที่เขียนเป็นลายลักษณ์อักษรอย่างเป็นทางการ แต่ในทางปฏิบัติแล้วกัตดาฟีได้เสนอแนวทางการปกครองประเทศที่รู้จักกันในชื่อ “ทฤษฎีสากลที่สาม” (Third Universal Theory) ในปี ค.ศ. 1972 ซึ่งเป็นการผสมผสานระหว่างแนวคิดชาตินิยมอาหรับ สังคมนิยม และ อิสลาม หัวก้าวหน้า เป็นต้น

นอกจากนั้นทฤษฎีสากลที่สามยังสะท้อนให้เห็นผ่าน*คัมภีร์ปกเขียว* (*The Green Book*) หรือหนังสือที่เป็นแนวทางการพัฒนาและเปลี่ยนแปลงประเทศ ซึ่งประกอบด้วยเนื้อหา 3 ส่วนที่ตีพิมพ์ออกมาต่างเวลาและเงื่อนไขดังนี้ ส่วนแรกภายใต้ชื่อ “ทางออกของปัญหาประชาธิปไตย” (*The Solution of the Problem of Democracy*) ในปี ค.ศ. 1976 ส่วนที่สอง “ทางออกของปัญหาทางเศรษฐกิจ” (*The Solution of the Economic Problem*) ในปี ค.ศ. 1978 และส่วนสุดท้าย “รากฐานทางสังคมของทฤษฎีสากลที่สาม” (*The Social Basis of the Third Universal Theory*) ในปี ค.ศ. 1979 การให้ความสำคัญกับ*คัมภีร์ปกเขียว* ของกัตดาฟีส่งผลกลายเป็นแนวทางการนำประเทศและส่งเสริมพลทางความคิดต่อเหตุการณ์สำคัญในลิเบียอย่างกว้างขวาง ดังที่สำนักข่าวรอยเตอร์ ศูนย์แอฟริการายงานว่า เมื่อวันที่ 2 พฤษภาคม ค.ศ. 2011 ผู้ต่อต้านรัฐบาลในเมืองเบงกาซีทางตะวันออกของประเทศลิเบียได้เผาทำลาย*คัมภีร์ปกเขียว* รวมถึงการบุกเผาศูนย์ศึกษาและวิจัยหนังสือเล่มดังกล่าว เพื่อแสดงออกในทางสัญลักษณ์ถึงความไม่พอใจในตัวกัตดาฟีและเรียกร้องให้นำรัฐธรรมนูญมาใช้ในลิเบียโดยเร็ว (Dziadosz, 2011) ดังนั้นการปฏิเสธ*คัมภีร์ปกเขียว*จึงหมายถึงการปฏิเสธกัตดาฟี และระบอบการปกครองของลิเบียที่ใช้มาอย่างยาวนาน

1. เจตจำนงทั่วไปของ “ญะมาฮิรียะฮ์” กับประชาธิปไตยทางตรง

การปฏิวัติที่เกิดขึ้นในวันที่ 1 กันยายน ค.ศ. 1969 โดยกลุ่มทหารหนุ่มซึ่งเรียกตัวเองว่าสหพันธ์นายทหารอิสระ (Free Unionist Officers) เป็นผลมาจากอิทธิพลทางความคิดสังคมนิยมอาหรับของอียิปต์ภายใต้คำขวัญเดียวกันคือ “เสรีภาพ สังคมนิยม และเอกภาพ” ได้นำมาซึ่งการเกิดขึ้นของสภาบัญชาการปฏิวัติ (Revolutionary Command Council) เพื่อเป้าหมายการเปลี่ยนผ่านลิเบียไปสู่สาธารณรัฐอิสระและเป็นอิสระจากอิทธิพลของต่างชาติ ทั้งนี้รากฐานความคิดแรกของกัตดาฟีใน*คัมภีร์ปกเขียว*เป็นความพยายามในการแก้ไขปัญหาทางการเมือง เนื่องจากกัตดาฟีเชื่อว่าอำนาจรัฐ/รัฐบาลไม่ว่ารูปแบบใดก็ตามต่างจำกัดเสรีภาพของมนุษย์ การจำกัดเสรีภาพนี้วางอยู่บนฐานคิดการ

อธิบายแบบทฤษฎี “สัญญาประชาคม” (Social Contract) ของนักปรัชญาการเมืองอย่างฌอง-ฌาคส์ รูสโซ (Jean-Jacques Rousseau, 1712-1778) ซึ่งกล่าวไว้ในตอนต้นว่า “มนุษย์เกิดมาอย่างเสรี และทุกแห่งหนเขาล้วนอยู่ตกในพันธนาการ” (Rousseau, 1993: Book I; Ch. I; 181) ข้อเสนอมองรูสโซวางอยู่บนสมมติฐานที่ว่าทุกรัฐบาลต่างใช้อำนาจเบ็ดเสร็จตามอำเภอใจควบคู่กับการลิดรอนเสรีภาพส่วนบุคคล ซึ่งถือเป็นปัญหาใหญ่ทางการเมืองที่ต้องการการแก้ไข เมื่อเป็นเช่นนี้ผลลัพธ์ก็คือมนุษย์ต่างตกอยู่ภายใต้ข้อผูกพันกับระเบียบภายนอกบางอย่างเสมอ ในขณะที่กัตดาฟีอธิบายการดำรงอยู่ของสังคมการเมืองใน *คัมภีร์ปกเขียว* ว่า “การเมืองทุกระบบในโลกทุกวันนี้เป็นผลผลิตของการต่อสู้เพื่ออำนาจระหว่างกลไกการปกครอง... ผลก็คือมักเป็นชัยชนะของกลไกเหล่านั้นเสมอ... (ผลลัพธ์ในขั้นสุดท้ายคือ) ความพ่ายแพ้ของประชาธิปไตยที่แท้จริง” (Qaddafi, 1987: 5) ซึ่งแสดงให้เห็นว่าการผูกขาดอำนาจทุกรูปแบบต่างรับใช้ผลประโยชน์ของปัจเจกบุคคล กลุ่มคน พรรคการเมือง และชนชั้นต่างๆ ทั้งสิ้น สภาวะเช่นนี้จึงมีแนวโน้มบั่นทอนและกัดกร่อนความเป็นมนุษย์ ในทางตรงกันข้ามประชาธิปไตยที่แท้จริง (genuine democracy) จะเป็นประโยชน์ต่อความเสมอภาคของมนุษย์ และกลายเป็นรากฐานของสิทธิในการปกครองตนเอง (self-government) เพราะมนุษย์โดยธรรมชาติมีความเสมอภาคทั้งในทางร่างกายและสัญญาตมญาณ ความเสมอภาคในความหมายแบบนี้จึงหมายถึงการเสนอให้ปฏิเธการปกครองโดยรัฐบาลทุกรูปแบบ

แผนการปฏิวัติประเทศเพื่อสร้างสังคมการเมืองของกัตดาฟีนั้นเป็นการพิจารณาว่ากลไกการปกครองต่างๆ เช่นรัฐสภา พรรคการเมือง ชนชั้น และระบบลงประชามติล้วนสร้างปัญหาทางการเมืองให้แก่มนุษย์ในสังคมสมัยใหม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งระบบรัฐสภาที่ถือว่ามีเป็นประชาธิปไตยน้อยที่สุด เพราะมิได้เชื่อมโยงกับประชาชน รวมทั้งระบบผู้แทนยังขึ้นอยู่กับการโฆษณาชวนเชื่อเป็นสำคัญ ดังนั้นกัตดาฟีจึงสรุปว่าประชาชนมีสิทธิที่จะต่อสู้ด้วย “การปฏิวัติ” เพื่อทำลายล้างกลไกต่างๆ ที่ช่วงชิงประชาธิปไตยและอำนาจอธิปไตยไป จนนำมาซึ่งยุคใหม่ที่ถือเป็นประชาธิปไตยที่แท้จริง (Qaddafi, 1987: 9-11) ในปี ค.ศ. 1973 จึงมีการตั้งคณะกรรมการประชาชน (People's Committee) ซึ่งประกอบด้วยสมาชิกจำนวน 450 คน เพื่อควบคุมการบริหารงานของชาติ มหาวิทยาลัย โรงพยาบาล โรงเรียน โรงงาน อุตสาหกรรมและไร่นา อันถือเป็นจุดเริ่มต้นประชาธิปไตยที่แท้จริง หรือประชาธิปไตยทางตรงตามแนวทางของ *คัมภีร์ปกเขียว* หรือเรียกว่า “ญะมาฮิริยะฮ์” (Jamahiriya) อันหมายถึง “การปกครองของประชาชน” และในปี ค.ศ. 1977 ลิเบียจึงเปลี่ยนชื่อประเทศเป็น “สาธารณรัฐสังคมนิยมประชาชนอาหรับลิเบีย” (Socialist People's Libyan Arab Great Jamahiriya) อย่างเป็นทางการโดยกำหนดให้มีการปกครองตนเองโดยประชาชน ซึ่งมีองค์ประกอบ 6 ประการ ดังนี้ (Qaddafi, 1987: 33-37)

1. พลเมืองทุกคนในสาขาอาชีพต่างๆ จะถูกแบ่งไปเป็นฐานของสภาประชาชนพื้นฐาน (Basic Popular Congress)
2. สภาประชาชนพื้นฐานแต่ละสาขาจะเลือกคณะทำงานของตนเองด้วยวิธีการมีส่วนร่วมและแสดงความคิดเห็นของมวลชน ทั้งนี้คณะทำงานจะรับผิดชอบต่อกิจการบริหารบ้านเมืองของแต่ละสาขา
3. สภาประชาชนพื้นฐานเลือกคณะกรรมการประชาชน (People's Committees) โดยตรงเพื่อเข้าแทนที่การบริหารงานของรัฐบาลในหลากหลายระดับ ซึ่งรับผิดชอบต่อการดำเนินการตัดสินใจของสภาประชาชนพื้นฐาน

4. ให้สมาชิกของสภาประชาชนพื้นฐานในแต่ละประเภทอาชีพจัดตั้งสหภาพแรงงาน องค์กร หรือสมาคมวิชาชีพของตนเอง

5. สภาประชาชนพื้นฐาน คณะกรรมการประชาชน สหภาพแรงงาน องค์กร สมาคมวิชาชีพจะเข้าร่วมประชุมพร้อมกันในการประชุมสภาสามัญประชาชน (General People's Congress) เป็นประจำทุกปี เพื่อความชัดเจนในขั้นสุดท้ายของการตัดสินใจเชิงนโยบาย และรับฟังข้อเสนอแนะต่างๆ ของประชาชน

6. การตัดสินใจและข้อเสนอแนะต่างๆ เป็นไปตามเจตนาปรารถนาของการประชุมสภาสามัญประชาชนและจะโอนไปยังสภาประชาชนพื้นฐานสาขาต่างๆ เพื่อการนำไปปฏิบัติโดยคณะกรรมการประชาชนต่อไป

เมื่อต้นแบบการสร้างประชาสังคม (civil society) ของกัตดาฟีถูกสร้างโดยประชาชนผ่านทางสัญญาประชาคมซึ่งอำนาจขององค์อธิปัตย์อยู่ที่ประชาชน ดังนั้นแนวคิดเรื่องอำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชนและเจตจำนงทั่วไป (general will) จึงส่งผลทำลายกลไกการปกครองแบบเดิม แต่มิได้เป็นการแทนที่ด้วยสถาบันทางการเมืองแบบอื่น เพียงแต่ต้องการสร้างและดำรงความเป็นองค์อธิปัตย์ของตนเองไว้ (Hajjar, 1980: 193) เจตจำนงทั่วไปในแง่นี้แล้วจึงเป็นความหมายของ “ญะมาฮิรียะฮ์” ที่แสดงให้เห็นว่าประชาชนมีอำนาจในการจัดการกิจการสาธารณะด้วยตนเองโดยตรง และไม่มีตัวกลางอย่างรัฐบาลเข้ามาเกี่ยวข้องเพื่อสามารถเสนอแนะ กำหนดนโยบายและนำนโยบายของตนเองไปปฏิบัติ

ดังนั้นการประชุมคณะกรรมการสภาสามัญประชาชน (General People's Congress) ในเดือนมีนาคม ค.ศ. 1977 จึงออกมาตราการให้ยกเลิกสภาปฏิวัติและนับจากนั้นเป็นต้นมาอำนาจทางการเมืองจึงเป็นของสภาประชาชนพื้นฐาน (Basic Popular Congress) คณะกรรมการต่างๆ และสภาสามัญประชาชน โดยแต่ละส่วนรับผิดชอบเพียงกิจการใดกิจการหนึ่งของรัฐเท่านั้น เช่น เกษตรกรรม การต่างประเทศ กิจการแรงงาน ไปจนถึงคณะกรรมการประชาชนในระดับท้องถิ่น (People's Committee) ยิ่งไปกว่านั้นรูปแบบรัฐบาลเดิมซึ่งประกอบด้วยสถาบัน สำนักงานต่างๆ ของคณะรัฐมนตรี รัฐมนตรี และผู้ช่วยการก็ถูกยกเลิก โดยในที่ประชุมมีมติเลือกกัตดาฟีให้ดำรงตำแหน่งเลขาธิการคณะกรรมการสภาสามัญประชาชน¹ (The Secretary-General of the People's General Congress) โดยสรุปแล้วแสดงให้เห็นถึงคุณลักษณะของอำนาจอธิปไตยว่าเป็นสิ่งที่มิอาจถ่ายโอนให้แก่กันได้ (sovereignty is inalienable) อำนาจอธิปไตยจึงเป็นอำนาจที่ไม่ต้องพึ่งพาสื่ออื่นใดรวมทั้งแสดงอำนาจออกมาได้ด้วยตัวเอง (Rousseau, 1993: Book II; Ch. I; 199-200) ด้วยเหตุนี้ญะมาฮิรียะฮ์จึงเป็นอำนาจอธิปไตยที่ไม่สามารถเปลี่ยนถ่ายไปเป็นสถาบันทางการเมืองอย่างรัฐบาล เพราะองค์อธิปัตย์และรัฐบาลไม่สามารถเป็นสิ่งเดียวกันได้ นั่นคือเหตุผลที่สถาบันการปกครองแบบเดิมของลิเบียถูกแทนที่ด้วยอำนาจของประชาชนในระบบญะมาฮิรียะฮ์ (Qaddafi, 1980: 31-37)

¹ การดำรงตำแหน่งเลขาธิการคณะกรรมการสภาสามัญประชาชนของกัตดาฟีดำเนินไปจนกระทั่งเดือนมีนาคม ค.ศ. 1979 เมื่อเขาได้เปลี่ยนฐานะและสวบนบทบาทตนเองไว้เพียงตำแหน่ง “ผู้นำการปฏิวัติ” จนกระทั่งเสียชีวิตในวันที่ 20 ตุลาคม ปี ค.ศ. 2011

ในกรณีของรูสโซ้นั้นเมื่อใดก็ตามที่สังคมเกิดขึ้นและอำนาจอธิปไตยสถาปนาขึ้นแล้วก็จะกลายเป็นการทำสัญญาต่อกัน ซึ่งการกระทำต่างๆ จะสร้างลักษณะส่วนรวม (common body) โดยสมาชิกในส่วนรวมนี้จะกระทำตามลักษณะที่มีร่วมกันและมีเจตจำนงร่วมกัน (Rousseau, 1993: Book I; Ch. VI; 192) เพราะอำนาจอธิปไตยไม่สามารถแบ่งแยกได้ (sovereignty is indivisible) ยกเว้นการใช้อำนาจผ่านการกระทำต่างๆ เช่น อำนาจนิติบัญญัติ อำนาจบริหาร อำนาจตุลาการ สิทธิการเก็บภาษี และสงคราม เป็นต้น (Rousseau, 1993: Book II; Ch. II; 200-202) ดังนั้นกัสดาฟี่จึงอ้าง “อำนาจประชาชน” เสมอเพื่อความเป็นเอกภาพของประเทศ และลดความเสี่ยงต่อการปฏิวัติซ้อน ดังปรากฏว่าในปี ค.ศ. 1978-1979 กัสดาฟี่จัดตั้ง “กองทัพประชาชน” เพื่อถ่วงดุลอิทธิพลของทหารประจำการ และกำจัดศัตรูภายในประเทศจนส่งผลให้ในช่วงปี ค.ศ. 1980-1987 ปฏิบัติการของคณะกรรมการปฏิวัติ (Revolutionary Committees) ได้นำไปสู่การขยายตัวของความรุนแรงอย่างกว้างขวาง จนมีการจับกุมผู้ที่ถูกกล่าวหาว่าคอร์รัปชันซึ่งก่ออาชญากรรมต่อระบบราชการ (การรับสินบน) และผู้ที่มีแนวโน้มเป็นปฏิปักษ์ต่อการปฏิวัติ (Kamrava, 2000: 82-86)

ปฏิบัติการกวาดล้าง “ความป่วยไข้ทางการเมือง” ดังกล่าวสามารถพิจารณาได้ว่าองค์อธิปัตย์จะกระทำการแต่สิ่งที่จะต้องเท่านั้น เนื่องจากเจตจำนงร่วมเป็นสิ่งที่ถูกต้องและมีแนวโน้มเป็นประโยชน์สาธารณะเสมอ (Rousseau, 1993: Book II; Ch. II; 202-203) เช่นเดียวกับอำนาจอันชอบธรรมของญะมาฮิรียะซึ่งไม่สามารถเป็นสิ่งผิดพลาดได้ ทำให้ผู้ที่เป็ศัตรูต่ออำนาจของประชาชนตามความหมายของกัสดาฟี่เท่ากับเป็นศัตรูกับความชอบธรรมทั้งปวงในลิเบีย ขณะเดียวกันก็ไม่มีฝ่ายค้านในสภาเนื่องจากพรรคการเมืองเป็นสิ่งผิดกฎหมายนับตั้งแต่ปี ค.ศ. 1972 และมีเพียงสหภาพสังคมนิยมอาหรับ (Arab Socialist Union) เท่านั้นที่เป็นองค์กรทางการเมืองของประชาชน ซึ่งรับผิดชอบต่อการวางนโยบายและขับเคลื่อนมวลชน การถือกำเนิดของอำนาจประชาชนหรือ “ญะมาฮิรียะ” ในปี ค.ศ. 1976 ส่งผลให้สหภาพสังคมนิยมอาหรับอ่อนแอลง รวมถึงการตั้งสภาคณะกรรมการปฏิวัติเข้าแทนที่สหภาพสังคมนิยมอาหรับ ดังนั้นคณะกรรมการปฏิวัติจึงกลายเป็นองค์กรในรูปแบบคล้ายพรรคการเมืองที่กัสดาฟี่อยู่เบื้องหลังและใช้ขับเคลื่อนนโยบายต่างๆ (Robinson, 1985: 193) ก่อให้เกิดความขัดแย้งในหมู่ชนชั้นนำทางการเมืองรุ่นใหม่ของลิเบียซึ่งขึ้นมามีบทบาทในกองทัพและภาคธุรกิจ อันนำไปสู่ความพยายามรัฐประหารที่เกิดขึ้นในเดือนพฤษภาคม ค.ศ. 1984 แต่ถูกปราบปรามอย่างรุนแรง (Joffe, 1988: 615-631)

2. สังคมนิยมยูโรเปีย: โมเดลเศรษฐกิจหุ่นส่วน

หลังสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่สอง ลิเบียถือเป็นหนึ่งในประเทศที่ยากจนที่สุดในโลกซึ่งเศรษฐกิจส่วนใหญ่อยู่ในภาคการเกษตรและการปศุสัตว์ จนกระทั่งได้รับเอกราชในปี ค.ศ. 1951 รายได้ส่วนใหญ่จึงมาจากเงินช่วยเหลือจากต่างประเทศ กระนั้นก็ตามการสำรวจน้ำมันอย่างจริงจังจนสามารถค้นพบบ่อน้ำมันขนาดใหญ่กลางทศวรรษ 1950 นำมาซึ่งความเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ของสังคม-เศรษฐกิจของลิเบีย กล่าวคือแรงงานในภาคการเกษตรและการปศุสัตว์อพยพเข้าสู่ภาคการผลิตน้ำมัน จนก่อให้เกิดการพัฒนาเมืองขนาดใหญ่ที่มีอัตราค่าแรงสูง (รวมทั้งอัตราค่างานสูง และการคอร์รัปชันอย่าง

กว้างขวาง) ส่งผลให้ภายในระยะเวลาอันสั้นลิเบียกลายเป็นประเทศที่มีผลผลิตมวลรวมประชาชาติ (GNP) สูงสุดในแอฟริกา ในทางกลับกันการพึ่งพารายได้จากน้ำมันเพียงแหล่งเดียวนั้นก่อให้เกิดความเสี่ยงและการทอดทิ้งภาคการเกษตร ลิเบียจึงต้องพึ่งพาการนำเข้าผลผลิตทางการเกษตรจากภายนอก (Simons, 1996: 182-183)

ภายหลังการปฏิวัติในปี ค.ศ.1969 กัดดาฟีจึงพิจารณาปัญหาทางเศรษฐกิจของสังคมลิเบียผ่าน *คัมภีร์ปกเขียว* ซึ่งคำนึงถึงปัญหาเรื่องการทำงานและค่าจ้าง การกำหนดชั่วโมงการทำงาน ค่าแรงขั้นต่ำ การทำงานล่วงเวลา ส่วนแบ่งผลกำไร การมีส่วนร่วมของแรงงานในการบริหารจัดการ การเลิกจ้างงานโดยพลการ ประกันสังคม และสิทธิประท้วงของแรงงาน เป็นต้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งกัดดาฟีมองว่ารัฐบาลกษัตริย์ก่อนหน้านี้ไม่สามารถแก้ปัญหาได้ เพราะดำเนินการได้เพียงการขึ้นค่าแรงพอๆ กับที่พยายามถ่ายโอนกรรมสิทธิ์ทรัพย์สิน หรือแม้แต่จัดหาแหล่งเงินทุนดอกเบี้ยต่ำให้แก่เกษตรกรผ่านธนาคารเพื่อการเกษตรเท่านั้น ดังนั้นกัดดาฟีจึงเสนอการปฏิรูปสถาบันทางเศรษฐกิจให้มีลักษณะ “สังคมนิยม” ซึ่งเขาสรุปว่าการทำงานเป็นระยะเวลายาวนานไม่ว่าเพื่อนายจ้างภาคเอกชน หรือภาครัฐก็ตาม มิได้ต่างกับการทำให้แรงงานตกเป็นทาส (Qaddafi, 1987: 57-58) เช่นเดียวกับลักษณะการกดขี่ขูดรีดแรงงานในทัศนะของนักทฤษฎีสังคมนิยมอย่างคาร์ล มาร์กซ์ (Karl Marx, 1818-1883) ซึ่งมีสมมติฐานว่าพื้นฐานชนชั้นกรรมาชีพในสังคมนิยมนั้นดำรงอยู่ได้ด้วยการขูดรีดค่าจ้างแรงงาน เพราะแรงงานเหล่านั้นถูกบีบคั้นให้ขายแรงงานให้แก่ชนชั้นนายทุนที่เขาสังกัดอยู่ (Marx, 1975: 226) นั่นหมายความว่ามาร์กซ์กำลังเรียกร้องให้ปฏิวัติชนชั้นนายทุนและนำไปสู่เผด็จการชนชั้นกรรมาชีพ หรือเป็นยุคที่มาร์กซ์เรียกว่า “คอมมิวนิสต์” เป็นผลให้ระบบค่าจ้างแรงงานไม่มีอยู่ในสังคมนิยมต่อไป

ภายใต้คำขวัญ “หุ้นส่วน ไม่ใช่ผู้รับค่าจ้าง” (partners, not wage-earners) ที่ปิดไปทั่วกรุงทริโปลีทำให้การดำเนินการตามแนวทางสังคมนิยมของกัดดาฟีในปริมณฑลทางเศรษฐกิจเริ่มต้นขึ้นสองสัปดาห์หลังการปฏิวัติ เมื่อสภาบัญชาการปฏิวัติ (Revolutionary Command Council) ต้องการให้ธนาคารต่างชาติเปลี่ยนไปสู่บริษัทร่วมทุนที่รัฐบาลลิเบียเป็นหุ้นส่วนอย่างน้อยร้อยละ 51 ตามมาด้วยในเดือนกันยายน ค.ศ. 1971 รัฐบาลลิเบียถอนเงินฝากทั้งหมดจากธนาคารอังกฤษ หลังจากนั้นในเดือนธันวาคมของปีเดียวกัน รัฐบาลจึงเข้าควบคุมกิจการและยึดสินทรัพย์ของบริษัทบริติชปิโตรเลียมทั้งหมดจนกระทั่งในวันที่ 1 กันยายน ค.ศ. 1973 นโยบายสร้างชาติแผ่ขยายไปอย่างกว้างขวาง ด้วยมุมมองอุดมการณ์สังคมนิยมของกัดดาฟีถือเป็นความพยายามแสวงหาทางเลือกที่ไม่ใช่ทั้งทุนนิยมและคอมมิวนิสต์หรือเรียกว่า “สังคมนิยมอิสลาม” ซึ่งหมายถึงการแจกจ่ายความมั่งคั่งและทรัพยากร แม้จะริเริ่มตั้งแต่ปี ค.ศ. 1969 แต่ก็ไม่เป็นรูปธรรมมากนักจนกระทั่งปี ค.ศ. 1975 อย่างไรก็ตามในช่วงแรกของการปฏิวัตินั้น นโยบายทางเศรษฐกิจเน้นความสำคัญเรื่องสวัสดิการสังคมซึ่งได้รับการตอบรับจากประชาชนอย่างกว้างขวาง (John, 1983: 474, 482) ระบอบการเมืองของกัดดาฟีส่งเสริมเรื่องที่อยู่อาศัยและยกระดับสาธารณสุข รวมทั้งสนับสนุนด้านการศึกษาด้วยการพยายามบรรลุอุดมการณ์ของตนเองไว้ในหลักสูตรการเรียนการสอน

ความแตกต่างระหว่างมาร์กซ์กับกัสดาฟิอยู่ที่ฝ่ายแรกอธิบายประวัติศาสตร์มนุษยชาติว่ามีวิวัฒนาการตามธรรมชาติที่ถูกระบุไว้แล้ว จากคอมมิวนิสต์บรรพกาล (primitive communism) ไปสู่ขั้นตอนที่ระบบทาสดำรงอยู่ชัดเจนในยุคโบราณ (ancient slavery) ผ่านระบบฟิวดัลในยุคกลาง (medieval feudalism) และท้ายสุดทุนนิยม (capitalism) จะนำไปสู่วิกฤติการณ์ซึ่งตามมาด้วยการปฏิวัติของชนชั้นกรรมาชีพ (Hajjar, 1982: 365) กระทั่งถึงขั้นสูงสุดด้วยการกลับมาของคอมมิวนิสต์ซึ่งมีความก้าวหน้ามากขึ้น ขณะที่ฝ่ายกัสดาฟิปฏิเสธการปฏิวัติโดยชนชั้นกรรมาชีพ รวมถึงรูปแบบการปกครองต่างๆ และกฎหมายที่มนุษย์สร้างขึ้น (man-made-laws) แต่อาศัยการปฏิรูปสถาบันทางสังคมผ่านมาตรการเศรษฐกิจพื้นฐานซึ่งล้มเลิกระบบค่าจ้างแรงงานและมีเป้าหมายกลับไปสู่กฎธรรมชาติ (natural law) ที่กำหนดความสัมพันธ์ของสังคมก่อนมีชนชั้น (Qaddafi, 1987: 60) การกลับไปสู่รากฐานที่ควบคุมด้วยกฎธรรมชาติ และสังคมนิยมธรรมชาตินี้เน้นที่ความเสมอภาคของการถือครองปัจจัยการผลิต ทั้งนี้การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวสำหรับกัสดาฟิจำเป็นต้องผ่านพัฒนาการ 2 ขั้นตอน กล่าวคือ ขั้นตอนแรกของสังคมนิยมเป็นช่วงที่เต็มไปด้วยความเปราะบางจากปรากฏการณ์ทุนนิยม ผลกำไรและการมีอยู่ของระบบเงินตรา แต่ในขั้นสุดท้ายเมื่อสังคมนิยมใหม่มาถึงจะเปลี่ยนผ่านเข้าสู่สังคมนิยมที่สมบูรณ์และผ่านการเข้าถึงปัจจัยการผลิต ในระดับที่ความต้องการพื้นฐานด้านวัตถุของสมาชิกในสังคมเป็นที่ยอมรับ ในขั้นสุดท้ายนี้ผลกำไรก็จะหายไปโดยอัตโนมัติและสมาชิกในสังคมจะไม่ต้องการระบบเงินตราอีกต่อไป (Qaddafi, 1987: 75-76) ดังนั้นข้อเสนอที่กัสดาฟิรับมาจากมาร์กซ์จึงเป็นระบบสังคมนิยมที่ยึดหลักปัจจัยพื้นฐาน (basic need) ซึ่งเป็นสาเหตุของการกดขี่ขูดรีด การเป็นทาสและการสูญเสียเสรีภาพ เพราะฉะนั้นมนุษย์ควรถือครองเฉพาะที่อยู่อาศัย รายได้ และยานพาหนะซึ่งเป็นทรัพย์สินส่วนตัวเท่านั้น ในขณะที่ที่ดินและความมั่งคั่งของสังคมอื่นๆ ถือเป็นทรัพย์สินสาธารณะที่เกินกว่าความต้องการขั้นพื้นฐานของมนุษย์ การใช้ประโยชน์จากที่ดินจึงถือเป็นสิทธิของพลเมืองทุกคน (Qaddafi, 1987: 67)

การวางแผนเพื่อดำเนินการตามขั้นตอนประวัติศาสตร์ซึ่งถือเป็นองค์ประกอบที่สำคัญในความคิดการพัฒนาทางเศรษฐกิจของกัสดาฟินั้นปรากฏในแผนแม่บท 3 ปีซึ่งประกาศออกมาในปี ค.ศ. 1973 และตามมาด้วยแผนแม่บท 5 ปี ใน ค.ศ. 1976 และ ค.ศ. 1981 ดังนั้นทฤษฎีสังคมนิยมขั้นต้นแรกจึงถูกแปรไปเป็นกฎหมายที่ครอบคลุมเหนือสถานประกอบการเอกชนอย่างกว้างขวางหลังปี ค.ศ. 1975 ขณะที่ในเดือนมีนาคม ค.ศ. 1978 นั้น กัสดาฟิซึ่งดำรงตำแหน่งเลขาธิการคณะกรรมการสภาสามัญประชาชนกำหนดว่าชาวลิเบียทุกคนจะได้รับสิทธิเป็นเจ้าของบ้านที่พักอาศัยของตนเองได้เพียงคนละหนึ่งหลัง สำหรับผู้อยู่อาศัยในบ้านเช่าจะเป็นเจ้าของบ้านหลังดังกล่าวในทันทีหลังจากจ่ายเงินจำนวนจำนวนหนึ่งแก่รัฐบาลบนฐานรายได้ของครอบครัวนั้นๆ ยิ่งไปกว่านั้นกัสดาฟิได้กล่าวสุนทรพจน์ในวาระครบรอบการปฏิวัติประจำปี ค.ศ. 1978 เพื่อเร่งเร้าให้คนงานเข้ายึดครองสถานประกอบการเอกชนกว่า 200 แห่ง รวมถึงการปรับองค์กรและจัดสรรที่ทำกินใหม่บริเวณที่ราบเจฟระ ความพยายามอย่างต่อเนื่องที่จะเปลี่ยนผ่านไปสู่ขั้นตอนที่สองของสังคมนิยมปรากฏให้เห็นในเดือนพฤษภาคม ค.ศ. 1980 เมื่อมีการกำหนดให้ทุกหน่วยเงินตราที่มีค่ามากกว่า 1 ดินาร์ลิเบีย (LYD) ถูกยกเลิกและพลเมืองมีเวลาหนึ่งอาทิตย์ในการนำเงินที่ถือครองอยู่มาแลกคืนซึ่งการแลกเปลี่ยนสูงสุดตั้งไว้ที่ 1,000 ดินาร์ลิเบีย ขณะเดียวกันเงินฝากธนาคารจะไม่มีค่าโดยผู้ฝากจะได้รับเป็นใบเสร็จรับเงินกลับคืนไป

ในต้นปี ค.ศ. 1981 นั้นกัตดาฟียังประกาศว่ารัฐจะยึดหน้าที่นำเข้า-ส่งออก และจัดจำหน่ายสินค้าอย่างสมบูรณ์ตอลันปี ศูนย์การค้าและซูเปอร์มาเกตของเอกชนจะถูกดำเนินการโดยรัฐ อย่างไรก็ตามแผนแม่บท 5 ปีแรกของรัฐบาลปฏิวัติซึ่งเน้นการสร้างภาคการผลิตที่สามารถเติบโตและก้าวหน้าได้ทั้งในด้านการเกษตรและอุตสาหกรรม เป็นตัวอย่างที่แสดงให้เห็นว่าผลผลิตมวลรวมประชาชาติ (GNP) ประจำปีเพิ่มขึ้นร้อยละ 10 และสามารถเพิ่มผลผลิตในภาคสินค้าอุตสาหกรรมได้ถึงร้อยละ 25 จนกระทั่งเกือบเลี้ยงตนเองได้ในภาคการผลิตอาหารในปี ค.ศ. 1980 ขณะที่แผนแม่บท 5 ปีที่สองจัดสรรงบประมาณเป็นจำนวนมากแก่ภาคอุตสาหกรรม (John, 1983: 483-484) โดยเฉพาะนโยบายอุตสาหกรรมน้ำมันที่ควบคุมการผลิตและดำเนินการเพิ่มราคาหลังปี ค.ศ. 1969 ส่งผลให้ภายในปี ค.ศ. 1980 รายได้จากน้ำมันของลิเบียสูงกว่า 2 หมื่นล้านเหรียญสหรัฐ ด้วยเหตุนี้ลิเบียจึงสามารถใช้งบประมาณในการพัฒนาประเทศกว่า 1 หมื่นล้านเหรียญสหรัฐต่อปีทั้งในด้านที่อยู่อาศัย การป้องกันประเทศ และกิจการระหว่างประเทศ (Allan, 1983: 377)

กระนั้นก็ตามความสำเร็จของแผนพัฒนาเศรษฐกิจระยะยาวก็มีไม่มากนักทั้งๆ ที่ระบอบการปกครองโฆษณาไปในทางกลับกัน เศรษฐกิจที่ควบคุมจากส่วนกลางและการแทรกแซงของรัฐอย่างหนักก่อให้เกิดการคอร์รัปชัน เล่นพรรคเล่นพวก คนว่างงานสูง และภาวะการจ้างงานต่ำแม้รายได้ของลิเบียส่วนใหญ่จะมาจากอุตสาหกรรมการผลิตน้ำมัน แต่กัตดาฟียังไม่สามารถแก้ไขปัญหาระยะที่ลืบทอดมาตั้งแต่รัฐบาลกษัตริย์ได้นั้นคือทรัพยากรมนุษย์ในลิเบียยังไร้ศักยภาพในการแปรเปลี่ยนเข้าสู่ภาคการผลิต ดังปรากฏว่าในช่วงทศวรรษ 1970 แพทย์และทันตแพทย์กว่าร้อยละ 90 รวมทั้งเภสัชกรกว่าร้อยละ 80 ในลิเบียไม่ใช่ชาวลิเบีย (Harris, 1986: 39-40) นโยบายทางเศรษฐกิจของลิเบียถูกโจมตีมากขึ้นในปลายทศวรรษ 1980 เมื่อกัตดาฟียและเจ้าหน้าที่ระดับสูงดำเนินมาตรการเปิดเสรีผ่านการแปรรูปรัฐวิสาหกิจ จนทำให้เกิดการตั้งคำถามต่อระบอบการปกครองที่ดำรงอยู่ (Bahgat, 2008: 117) นอกจากนี้สิ่งที่เศรษฐกิจซบเซา แต่กัตดาฟียก็พยายามแสดงให้เห็นว่าอุดมการณ์ “สังคมนิยม” มีความเป็นไปได้โดยหลีกเลี่ยงไม่ปฏิรูปเศรษฐกิจอย่างจริงจัง

ถึงแม้ว่าวิธีการมองปัญหาทางเศรษฐกิจของกัตดาฟียจะได้รับอิทธิพลจากมาร์กซิสต์แต่การสร้างประเทศสังคมนิยมใหม่ตามแนวทางของกัตดาฟียั้นมีความแตกต่างกับมาร์กซิสต์ดั้งเดิม (Orthodox Marxism) ดังที่เขาได้กล่าวสุนทรพจน์ไว้ในปี ค.ศ. 1978 ว่าสังคมนิยมในแบบของเขานั้นคือ “สังคมนิยมวิทยาศาสตร์อิสลาม” (Islamic Scientific Socialism) ซึ่งโดยพื้นฐานแล้วสังคมนิยมแตกกิ่งก้านมาจากมรดกตกทอดของชาวลิเบียนั้นคือ “ศาสนาอิสลาม” โดยเฉพาะภาระผูกพันเรื่องการบริจาคทานหรือ “ซะกาต” (zakat) ของชาวมุสลิมนั้นถือเป็นรากฐานของจิตวิญญาณสังคมนิยมในอิสลาม และถือได้ว่าคำสอนเรื่องความเสมอภาคเท่าเทียมกันของอิสลามเป็นเครื่องค้ำจุนกลไกการทำงานของสังคมนิยมลิเบีย

การที่กัตดาฟียึดมั่นใน “ลัทธิเศรษฐกิจกำหนด” (economic determinism) หรือโครงสร้างส่วนล่างอันเป็นปัจจัยที่กำหนดความสัมพันธ์ของมนุษย์ตามทฤษฎีมาร์กซิสต์ดั้งเดิม (Orthodox Marxism) แต่ขณะเดียวกันก็ได้ปฏิเสธการดำรงอยู่ของพระเจ้า ยิ่งไปกว่านั้นยังเชิดชูและยกย่องพระเจ้าเป็นเจ้าในฐานะผู้กำหนด “กฎธรรมชาติ” และแสดงออกมาในข้อเสนอ “สังคมนิยมอิสลาม” นั้น

เนื่องจากการเป็นกรหลีกหนีข้อจำกัดของลัทธิทุนนิยมและลัทธิคอมมิวนิสต์ที่กำลังขยายอิทธิพลในช่วงสงครามเย็น รวมทั้งปฏิเสธทฤษฎีของโลกที่หนึ่งและโลกที่สอง ดังนั้นกัตดาฟีจึงเรียกความคิดลักษณะนี้ว่า “ทฤษฎีสากลที่สาม” (Third Universal Theory) แต่กระนั้นก็ตามมาร์กซิสต์อาจโต้แย้งว่ามีเพียงทางเดียวที่จะนำไปสู่สังคมคอมมิวนิสต์คือการปฏิวัติโดยชนชั้นกรรมาชีพ ในขณะที่กัตดาฟีปฏิเสธการต่อสู้ทางชนชั้นซึ่งเท่ากับว่าไม่ใช่มาร์กซิสต์ ในอีกด้านหนึ่งกัตดาฟีจะเป็นมาร์กซิสต์ได้ก็ต่อเมื่อพิจารณาว่ามีวิถีทางอื่นในการสร้างสังคมคอมมิวนิสต์ซึ่งถือเป็นเป้าหมายและสาระของมาร์กซิสต์ ส่วนคำอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างศาสนาอิสลามและมาร์กซิสต์นั้น นักประวัติศาสตร์มาร์กซิสต์อย่างแมกซิเม โรดินสัน (Maxime Rodinson, 1915-2004) ซึ่งให้เห็นว่าเป็นไปได้ที่จะมีความศรัทธาต่อศาสนาอิสลาม ในขณะเดียวกันก็พัฒนาความคิดทางการเมือง และเศรษฐกิจแบบมาร์กซิสต์ไปด้วย หรือในทางกลับกัน (แต่ด้วยตรรกะเดียวกัน) ผู้ที่เป็นมาร์กซิสต์ก็สามารถอ้างอิงถึงอัล-กูรอาน และจารีตแบบอิสลามเพื่อสนับสนุนความคิดของตนเองได้ (Rodinson, 1981)

3. ชาตินิยมอาหรับ อิสลามนิยม และลัทธิบูชาผู้นำสมัยกัตดาฟี

แนวคิดที่สามของกัตดาฟีใน*คัมภีร์ปกเขียว*ว่าด้วยเรื่องของสังคมที่เกี่ยวข้องกับประเด็นชาตินิยมและอิสลามนิยมหรือกล่าวได้ว่าเป็นการนำเสนอ “ชาตินิยมอาหรับ” (Arab Nationalism or Arabism) ซึ่งรับอิทธิพลทางความคิดจากผู้นำปฏิวัติอียิปต์อย่างกามาล อับเดล นัสเซอร์ (Gamal Abdel Nasser, 1918-1970) ในเรื่องชาตินิยมต่อต้านอาณานิคม จิตสำนึกทางวัฒนธรรมแบบอาหรับ และมรดกตกทอดของอิสลามซึ่งสร้างรูปแบบชาตินิยมที่แตกต่างออกไป (Young, 1986: 433) ทั้งนี้คำนิยาม “ชาตินิยมอาหรับ” สำหรับกัตดาฟีแล้วหมายถึงการเชิดชูประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมอาหรับของโลกที่พูด “ภาษาอาหรับ” ในทางกลับกันชาติที่มีได้พูดอาหรับและนับถือศาสนาอื่นนอกจากอิสลามจะถือว่าไม่ใช่ชาวอาหรับที่แท้จริง

ดังที่กัตดาฟีเคยให้สัมภาษณ์ไว้ในปี ค.ศ. 1980 ว่า

“ทุกชาติต้องมีศาสนาเดียวและศาสนาของชาตินิยมอาหรับคือ อิสลาม ยิ่งไปกว่านั้นชาวอาหรับที่เป็นคริสเตียนยังเป็นสิ่งที่รับมาผิดๆ และต้องเปลี่ยนแปลงมัน ถ้าเขาอยากเป็นชาวอาหรับที่แท้จริง สำหรับเขาแล้วไม่ถูกต้องที่จะเป็นทั้งชาวอาหรับและชาวคริสเตียนในเวลาเดียวกัน เพราะศาสนาของโลกอาหรับคือมุฮัมมัด และอัล-กูรอานก็มาจากภาษาอาหรับ” (อ้างใน John, 1983: 473-474)

ทั้งนี้เหตุผลของการเน้นย้ำความสำคัญของชาตินิยมนั้น กัตดาฟีอธิบายว่าชาตินิยมเป็นเสมือนแรงดึงดูดกลุ่มก้อนต่างๆ ทางสังคมเข้าไว้ด้วยกัน เช่นเดียวกับที่ดวงอาทิตย์กระทำแรงดึงดูดต่อแก๊สเอาไว้ หากชาตินิยมถูกทำลายก็หมายถึงความพินาศของสังคมและชาติ ชาตินิยมจึงหมายถึงความอยู่รอดของมนุษย์เช่นเดียวกับศาสนาที่ถือเป็นตัวจักรสำคัญในการขับเคลื่อนประวัติศาสตร์มนุษยชาติ (Qaddafi, 1987: 83-84) ดังนั้นการกระทำเชิงสัญลักษณ์ที่แสดงถึงความเป็นเอกราชของชาติเพื่อสร้างความชอบธรรม

ให้กับการปฏิวัติจึงเกิดขึ้นในวันที่ 19 กันยายน ค.ศ. 1969 เมื่อสภาบัญชาการปฏิวัติ (Revolutionary Command Council) กำหนดให้ป้ายตราสัญลักษณ์ บัตรประจำตัว และเอกสารทางการของลิเบียใช้เพียงภาษาอาหรับเท่านั้น รวมทั้งการออกพาสปอร์ตให้เป็นภาษาอาหรับและธงชาติให้ภาษาอาหรับกลายเป็นภาษาระหว่างประเทศอย่างเป็นทางการทั้งในสหประชาชาติและองค์การระหว่างประเทศอื่นๆ ยิ่งไปกว่านั้นสภาปฏิวัติยังจัดระเบียบสังคมด้วยการห้ามบริโภคแอลกอฮอล์และปิดสถานบันเทิงใดก็ตามที่สื่อแสดงถึงลักษณะลามกอนาจาร เป็นต้น ทั้งนี้กััดดาฟียังกดดันรัฐบาลอังกฤษและสหรัฐอเมริกาให้สิ้นสุดข้อตกลงการตั้งฐานทัพที่จะหมดสัญญาในต้นทศวรรษ 1970 ก่อนกำหนด ซึ่งในภายหลังกำหนดให้วันที่ 28 มีนาคม และวันที่ 11 มิถุนายน (ซึ่งรัฐบาลอังกฤษถอนฐานทัพที่อัล-อะเด็มและรัฐบาลสหรัฐอเมริกาถอนฐานทัพอากาศวิลุส ออกไปตามลำดับ) กลายเป็นเทศกาลวันหยุดรำลึกประจำปีของประชาชนอย่างเป็นทางการในทำนองเดียวกับวันที่ 7 ตุลาคมของทุกปีซึ่งถูกกำหนดให้เป็น “วันชาติลิเบีย” จากเหตุการณ์ในปี ค.ศ. 1970 ซึ่งสภาปฏิวัติได้เข้ายึดทรัพย์สินที่ถือครองโดยชาวอิตาเลียน และขับไล่ชาวอิตาเลียนที่เหลือออกนอกประเทศ

อย่างไรก็ตามหนึ่งในการดำเนินการของกััดดาฟีซึ่งเป็นที่โต้แย้งที่สุดคือประเด็นทางศาสนาอิสลาม กล่าวคือการปฏิรูปปฏิทินอิสลามอย่างเป็นทางการในปี ค.ศ. 1979 โดยกำหนดให้วันเสียชีวิตของศาสดามุฮัมมัดเป็นวันเริ่มยุคแห่งอิสลาม แทนที่จะนับฮิจญ์เราะฮ์ (Hijrah)² หรือวันที่ศาสดาย้ายจากนครมักกะฮ์ไปมะดีนะฮ์ตามจารีตปฏิบัติ นอกจากนั้นแล้วกััดดาฟียังแสดงให้เห็นความคิดที่จะฟื้นฟูศาสนาอิสลามเนื่องจากชาวมุสลิมได้ละทิ้งพระผู้เป็นเจ้าและอัล-กุรอาน ขณะเดียวกันก็ถือว่าการตีความพระคัมภีร์ที่เป็นทางการและมีลักษณะเป็นมาตรฐานกลางนั้นเป็นบาปซึ่งเท่ากับดูหมิ่นศาสนา ยกเว้นแต่การตีความด้วยตนเองเท่านั้น รวมถึงการประยุกต์ใช้พระคัมภีร์โดยไม่จำเป็นต้องพึ่งพาความช่วยเหลือจากผู้อื่น ดังสุนทรพจน์ตอนหนึ่งของกััดดาฟีที่ว่า “ศาสนาก็คืออัล-กุรอาน และไม่มีอะไรอื่น...อื่นใดนอกเหนือจากอัล-กุรอานถือเป็นบาป...สิ่งใหม่คือความคิดนอกคอก...ข้อปฏิบัติทางศาสนาถูกกำหนดไว้อย่างดีแล้ว ไม่มีใครสามารถโต้แย้งหลักการนี้ได้” (อ้างใน Ronen, 2002: 2) นั้นหมายความว่ากััดดาฟีพยายามทำลายตัวกลางระหว่างมนุษย์กับพระผู้เป็นเจ้าอย่างนักการศาสนา เนื่องจากกััดดาฟีมองว่าอัล-กุรอานเป็นเอกสารที่มีชีวิตซึ่งต้องตีความด้วยตนเอง ขณะที่การทำความเข้าใจนั้นต้องอาศัยบริบทประวัติศาสตร์และเหตุการณ์ร่วมสมัย การปฏิสนธิ์การศาสนาซึ่งอยู่ในฐานะตัวกลางระหว่างโลกและจิตวิญญาณจึงสอดคล้องกับการปฏิสนธิ์ปกครองหรือรัฐบาลซึ่งเป็นตัวกลางทางการเมืองระหว่างประชาชนและอำนาจอริปไตย นั้นหมายความว่ากััดดาฟีต้องการปฏิสนธิ์ตัวกลางดังกล่าวเท่านั้นที่จะเข้าถึงศาสนาและประชาธิปไตยที่แท้จริงได้

² ฮิจญ์เราะฮ์ (Hijrah) หมายถึงการอพยพ หรือการเดินทางของศาสดามุฮัมมัดพร้อมด้วยบรรดาชาวมุสลิมผู้เลื่อมใสในหลักคำสอนไปสู่นครยัษริบ (city of Yathrib) เนื่องจากถูกต่อต้านและขู่เอาชีวิตจากบรรดาผู้ยึดมั่นเคารพในรูปบูชาและสิ่งสวยงามต่างๆ ที่มนุษย์สร้างขึ้นในนครมักกะฮ์ ดังนั้นในภายหลังนครยัษริบจึงเปลี่ยนชื่อเป็น “มะดีนะฮ์ อัน-นาบี” (Madinat un-Nabi) ซึ่งหมายถึง “นครแห่งศาสดา” แต่ในภายหลังคำว่า “อัน-นาบี” ถูกตัดทิ้งไป และปัจจุบันรับมาใช้ในภาษาอังกฤษเพียง “มะดีนะฮ์” (Medina) ทั้งนี้ถึงถ้อยคำปีคริสต์ศักราช 622 เป็นปีเริ่มต้นฮิจญ์เราะฮ์ศักราช ตามปฏิทินจันทรคติของอิสลาม

การต่อสู้โดยอาศัยบทบาทของศาสนานิสลามเพื่อสร้างความชอบธรรมสามารถเห็นได้ในการล้มล้างสถาบันกษัตริย์อิสลามในปี ค.ศ. 1969 เพราะนอกจากมุฮัมมัด อิดริส (Muhammad Idris) จะเป็นกษัตริย์ของราชอาณาจักรลิเบียแล้วยังถือเป็นผู้นำของกลุ่มซานูซิยะฮ์ (Sanusiya) อีกด้วย³ ทำให้กัตดาฟีต้องแสดงบทบาทความเป็นอิสลามที่เหนือกว่าและให้คำมั่นว่าจะนำกฎหมายอิสลามหรือ "ซารีอะห์" (shariah) กลับมาใช้ โดยเสนอให้ตรากฎหมายอิสลามเป็นกฎหมายที่ใช้ในศาล ทั้งนี้ยังนำบทลงโทษที่รุนแรง (Hadd punishment) มาใช้ในปี ค.ศ. 1972 และตีความขอบเขตของอัล-กูรออันในฐานะการปรึกษาหารือ (shura) อันหมายถึงคณะกรรมการประชาชน (People's Committees) ที่ถูกตั้งขึ้นในปี ค.ศ. 1977 ยิ่งไปกว่านั้นการตีความอัล-กูรออันบทที่ตำหนิการสะสมทรัพย์สิน (โดยเฉพาะบทบัญญัติอัล-กูรออัน 9:34) ทำให้ประชาชนมีอำนาจอันชอบธรรมในการเข้ายึดความมั่งคั่งและทรัพย์สินส่วนตัวได้ (Fischer, 1982: 105-106) โดยรวมแล้วกัตดาฟีมิได้ต่อต้านกฎหมายอิสลามเพียงแต่สนับสนุนให้ใช้ประโยชน์จาก ซารีอะห์อย่างจำกัดขอบเขต

นอกจากนั้นในคัมภีร์ปกิเยอวยังพิจารณาประเด็นเรื่องการศึกษาของมนุษย์หรือการเรียนรู้อยู่ในรูปแบบการศึกษาภาคบังคับ หนังสือตำราเรียน และการนั่งเรียนในชั้นเรียนว่าล้วนต่อต้านเสรีภาพจำกัดศักยภาพและปิดกั้นตัวเลือกของมนุษย์ ซึ่งถือเป็นการกระทำแบบเผด็จการที่ฉวยชิงเสรีภาพเหล่านั้นไป เพราะฉะนั้นการศึกษาในแบบนี้จะต้องถูกทำลายไปด้วยการปฏิวัติทางวัฒนธรรมสากลซึ่งให้เสรีภาพต่อจิตใจและความสามารถทางสติปัญญาของมนุษย์ ดังนั้นสังคมควรจัดให้มีการศึกษาทุกรูปแบบเพื่อให้ประชาชนมีสิทธิเลือกในสิ่งที่ตนสนใจและต้องการอย่างแท้จริง (Qaddafi, 1987: 125-127) ซึ่งเท่ากับเป็นการวิจารณ์สำนักศึกษาอิสลามเช่น ฮานาฟี (Hanafi) มาลิกี (Maliki) และฮัมบาลี (Hambali) เพราะกัตดาฟีเชื่อว่าสำนักคิดเหล่านี้ต่างเป็นผลผลิตของการดิ้นรนเพื่ออำนาจทางการเมืองซึ่งไม่ได้เชื่อมโยงกับทั้งอิสลามและอัล-กูรออันแต่อย่างใด การปฏิรูปศาสนาของกัตดาฟีจึงส่งผลโดยตรงต่อกลุ่มอำนาจเก่าคือกลุ่มซานูซิยะฮ์ (Sanusiya) อันเคร่งครัดซึ่งยึดถือแต่เพียงอัล-กูรออันและซุนนี่เป็นพื้นฐานชีวิตมุสลิม รวมถึงการลดบทบาทความสำคัญของโรงเรียนสอนกฎหมายอิสลามต่างๆ เนื่องจากผู้นำทางศาสนาลิเบียเหล่านี้เริ่มวิพากษ์วิจารณ์นโยบายของกัตดาฟีเพิ่มมากขึ้น (John, 1983: 474-477)

การจัดตั้งสหภาพสังคมนิยมอาหรับในปี ค.ศ. 1971 ซึ่งเป็นองค์กรเดียวของมวลชนในการขับเคลื่อนการมีส่วนร่วมและแสดงออกของประชาชนทำให้ผู้นำศาสนาในลิเบียแบบเดิมไม่มีที่ทางในระบอบใหม่นี้อีกต่อไป ต่อมาต้นปี ค.ศ. 1978 คณะกรรมการประชาชน (people's committee) ได้รับคำสั่งให้เข้ายึดมัสยิดที่แสดงให้เห็นว่าเอนเอียงไปทางนอกรีต และขับไล่อิมามนอคาศนาออกไปจาก

³ กลุ่มซานูซิยะฮ์หรือซานูซี (Sanusiya/Sanusi) ถือเป็นกลุ่มอิสลามการเมือง ในลิเบียและซูดานซึ่งตั้งขึ้นในปี ค.ศ. 1837 โดยมุฮัมมัด อิบน์ อาลี อัซ-ซานูซี (Muhammad ibn Ali as-Senussi, 1787-1859) ซึ่งคำนึงถึงความคิดอิสลามที่เสื่อมถอย และความอ่อนแอจากการรวมอิสลามการเมืองเข้าด้วยกัน โดยมีเป้าหมายเพื่อเคลื่อนไหวปฏิรูปไปสู่ความศรัทธาในแบบอิสลามยุคต้นที่เรียบง่าย ทั้งนี้ผู้นำของกลุ่มในช่วงราชอาณาจักรลิเบียคือ กษัตริย์มุฮัมมัด อิดริสซึ่งเป็นหลานปู่ของผู้ก่อตั้ง จนกระทั่งลงจากราชบัลลังก์ เมื่อเกิดการปฏิวัติในปี ค.ศ. 1969 แต่ยังคงหลงเหลืออิทธิพลและบรรดาผู้ยึดมั่นศรัทธาอยู่เป็นจำนวนมาก

สังคมโดยระบุว่ามัสยิดเป็นสถานที่แห่งการเคารพบูชามิใช่สนามแห่งการถกเถียงประเด็นปัญหาทางการเมือง เศรษฐกิจ หรือสังคมแต่อย่างใด ในทางกลับกัน*คัมภีร์ปกเขียน*ของกัตดาฟีก็ถูกผู้นำศาสนากล่าวโทษว่านำเสนอต้นแบบสังคมที่ต่อต้านศาสนาและความศักดิ์สิทธิ์ซึ่งเข้ามาแทนที่อัล-ฮาดิซ (Al-hadith)⁴ หรือแม้แต่ยกความคิดของตนเองในระดับเดียวกับอัล-กุรอาน จึงนับว่าเป็นบาปของพวกบุชารูปวัตตุที่ใช้ความรู้อื่นมากกว่าความรู้จากพระผู้เป็นเจ้า (Harris, 1986: 49) อย่างไรก็ตามประเด็นสำคัญในความคิดทางศาสนาของกัตดาฟีคือความเชื่อที่ว่าเจตจำนงของพระผู้เป็นเจ้าและมนุษย์เป็นสิ่งเดียวกัน ขณะที่พระผู้เป็นเจ้าก็แสดงพระองค์ออกมาผ่านตัวกัตดาฟีเอง ดังนั้นเจตจำนงของกัตดาฟีจึงเป็นเจตจำนงของพระผู้เป็นเจ้า และใครก็ตามที่คัดค้านเขาก็เท่ากับต่อต้านพระผู้เป็นเจ้าด้วย ดังปรากฏในรายงานปี ค.ศ. 1979 ซึ่งสะท้อนลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างพระผู้เป็นเจ้า *คัมภีร์ปกเขียน* และตัวเขาเอง โดยกัตดาฟีให้สัมภาษณ์แก่ออริอานา ฟัลลาซี (Oriana Fallaci) นักข่าวชาวอิตาลีว่า

“*คัมภีร์ปกเขียน*เป็นแนวทางการปลดปล่อยมนุษย์ให้เป็นอิสระ *คัมภีร์ปกเขียน*เป็นพระวรสาร (gospel) พระวรสารใหม่ พระวรสารของยุคสมัยใหม่ซึ่งเป็นยุคของมวลชน...*คัมภีร์ปกเขียน*คือพระวจนะ (words) พระวจนะเพียงคำเดียวสามารถทำลายล้างโลกหรือรักษาโลกไว้ได้ ประเทศโลกที่สามเท่านั้นที่ต้องการ *คัมภีร์ปกเขียน*ของข้าพเจ้า วจนะของข้าพเจ้า” (อ้างใน Harris, 1986: 50)

หากกล่าวโดยรวมแล้วนโยบายชาตินิยมภายใต้คำขวัญ “เสรีภาพ สังคมนิยม และเอกภาพ” ได้แสดงให้เห็นการต่อสู้เพื่อนำไปสู่เป้าหมาย 3 ประการ กล่าวคือ ประการแรกเป็นวิถีทางไปสู่ “เสรีภาพ” จากการกดขี่เหนือความจำเป็นทางเศรษฐกิจของต่างชาติและภายในประเทศ ประการที่สองเป็นวิถีทางไปสู่สังคมนิยมซึ่งหมายถึงความยุติธรรมทางสังคม และประการที่สามเป็นวิถีทางไปสู่ความเป็นเอกภาพ ซึ่งเริ่มต้นจากเอกภาพของอาหรับต่อจากนั้นคือเอกภาพของมุสลิมทั้งมวล และตามมาด้วยเอกภาพของคนโลกที่สามเพื่อต่อต้านผู้กดขี่ตนเอง การดำเนินการแบบชาตินิยมโดยรัฐซึ่งรับอิทธิพลทางความคิดชาตินิยมแบบนัสเซอร์ (Nasserism) จึงส่งผลให้*คัมภีร์ปกเขียน*ถือเป็นคัมภีร์ปฏิวัติที่มีลักษณะก้าวหน้าและครอบคลุมเพื่อชี้้นำการกระทำที่เป็นสากล กระนั้นก็ตามการสร้างอุดมการณ์นำก็ก่อให้เกิดข้อจำกัดแก่การปฏิบัติซึ่งกัตดาฟีพยายามที่จะทดสอบต้นแบบการปกครองในสังคมที่เชิดชูวัฒนธรรมจารีตไปพร้อมๆ กับการทำประเทศให้ทันสมัย

⁴ อัล-ฮาดิซ (Al-hadith) ในอิสลามหมายถึง การพูด หรือการกระทำ หรือการยอมรับ ข้อวิจารณ์ที่ถูกและผิดของศาสดามุฮัมมัดซึ่งโดยปกติแล้วอัล-ฮาดิซถือเป็นสำนักกฎหมายอิสลามที่เก่าแก่เพื่อใช้เป็นเครื่องมือสำคัญในการทำความเข้าใจอัล-กุรอาน ในเรื่องที่เป็นหลักปฏิบัติ ข้อกฎหมาย ซึ่งมีมุมมองแตกต่างกันออกไประหว่างซุนนีและชีอะห์

บทสรุป

การศึกษาความคิดของกัตดาฟีนำมาซึ่งคำอธิบายในสองระดับทั้งในเชิงรูปแบบและเนื้อหา กล่าวคือการจัดรูปแบบประชาธิปไตยทางตรงของญะมาฮิรียะฮ์ส่งผลสำคัญต่อการยอมรับกัตดาฟีซึ่งสามารถอยู่ในอำนาจได้ยาวนานถึง 42 ปี อีกทั้งการดำเนินนโยบายสังคมนิยมอิสลามซึ่งอยู่ในรูปแบบเดียวกับรัฐสวัสดิการโดยใช้ฐานทรัพยากรน้ำมันมีผลให้ชาวลิเบียมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น (เมื่อเปรียบเทียบกับสมัยที่ปกครองโดยรัฐบาลกษัตริย์) ผ่านความชอบธรรมตามแนวทางศาสนาอิสลามและสถาบันต่างๆ ทางสังคม ขณะเดียวกันเนื้อหาสาระที่คู่ขนานกันไปคือ ลัทธิบูชาผู้นำและการแอบแฝงตนเองของกัตดาฟีอยู่เบื้องหลังการเป็นตัวแสดงทางการเมืองด้วยการสวมนบทบาท “ผู้นำการปฏิวัติ” ซึ่งพยายามอย่างที่สุดในการสร้างอำนาจและบารมีให้แก่ตนเอง กระนั้นก็ตามการมีผู้นำลักษณะนี้กลับมิได้สร้างเสถียรภาพทางการเมืองแต่อย่างใด เพราะการเมืองที่ขึ้นกับตัวบุคคลมิได้รับประกันความเชื่อมโยงระหว่างผู้นำและประชาชน อีกทั้งมีโอกาสที่จะใช้อำนาจตามอำเภอใจในตัดสินใจจากพื้นฐานทางอัตวิสัยเป็นสำคัญ แต่ข้อดีของสภาวะเช่นนี้คือการทำให้ลิเบียกลายเป็นประเทศผลิตและส่งออกน้ำมันรายใหญ่ของโลก

อย่างไรก็ตามความเปลี่ยนแปลงระดับโลกใหม่ภายใต้สายธารแห่งโลกาภิวัตน์ของโลกยุคหลังสงครามเย็นนำมาซึ่งความร่วมมือระหว่างประเทศซึ่งถือเป็นวาระสำคัญมากกว่าการต่อต้านจักรวรรดินิยมเหมือนเช่นอดีต ขณะที่วาทกรรม “ผู้ก่อการร้าย” ซึ่งชาติมหาอำนาจให้ความสำคัญหลังเหตุการณ์ 9/11 (11 กันยายน ค.ศ. 2001) ก่อให้เกิดความขัดแย้งระหว่างชาติมหาอำนาจตะวันตกกับประเทศมุสลิมอย่างต่อเนื่อง ทั้งที่กัตดาฟีเองพยายามอย่างถึงที่สุดเพื่อแสดงให้เห็นความแตกต่างระหว่างการปฏิวัติด้วยความรุนแรงกับปฏิบัติการของผู้ก่อการร้าย แม้ข้อจำกัดเหล่านี้ถือเป็นอุปสรรคในการดำเนินการตามแนวทางของ*คัมภีร์ปกชีเยว* แต่อย่างน้อยที่สุดก็แสดงให้เห็นความทะเยอทะยานของผู้นำจากทะเลทรายที่พยายามต่อสู้เพื่อความอยู่รอดทั้งของลิเบียและของตนเอง ซึ่งครั้งหนึ่งเคยประกาศในที่ประชุมสุดยอดสันนิบาตอาหรับ (Arab League Summit) เมื่อเดือนมีนาคม ค.ศ. 2009 ว่า “ข้าพเจ้าเป็นผู้นำระดับนานาชาติ หัวหน้าคณะของผู้นำอาหรับ ราชาแห่งราชันของแอฟริกา และอิมามของชาวมุสลิมทั้งปวง สถานะระหว่างประเทศของข้าพเจ้าไม่อนุญาตให้ข้าพเจ้าลดระดับลงไปต่ำกว่านี้” (Asser, 2011) ด้วยเหตุนี้เหตุการณ์การลุกฮือขึ้นต่อต้านของประชาชนลิเบียนับตั้งแต่วันที่ 16 กุมภาพันธ์ ค.ศ. 2011 จนกระทั่งกัตดาฟีสิ้นชีวิตลงในวันที่ 20 ตุลาคม ค.ศ. 2011 ไม่เพียงแต่แสดงให้เห็นความล้มเหลวของ*คัมภีร์ปกชีเยว* และผู้นำอย่างกัตดาฟีซึ่งมีลักษณะเป็นเผด็จการอำนาจนิยมเท่านั้น แต่ในอีกแง่มุมหนึ่งยังสะท้อนให้เห็นความล้มเหลวขององค์กรระหว่างประเทศอย่างสหประชาชาติและระเบียบโลก ซึ่งชาติมหาอำนาจสามารถแทรกแซงอำนาจอธิปไตยของลิเบียได้ ผ่านบทบาทวาทกรรมลัทธิมนุษยชนประชาธิปไตย หรือแม้แต่ผู้ก่อการร้าย เป็นต้น

บรรณานุกรม

- Allan, J. A. 1983. "Libya Accommodates to Lower Oil Revenues : Economic and Political Adjustments." **International Journal of Middle East Studies**, 15(3) : 377-385.
- Bahgat, Gawdat. 2008. "Proliferation of Weapons of Mass Destruction : The Case of Libya." **International Relations**, 22(1) : 105-126.
- Fischer, Michael M. J. 1982. "Islam and the Revolt of the Petit Bourgeoisie." **Daedalus**, 111(1) : 101-125.
- Hajjar, Sami G. 1980. "The Jamahiriya Experiment in Libya : Qadhafi and Rousseau." **The Journal of Modern African Studies**, 18(2) : 181-200.
- Hajjar, Sami G. 1982. "The Marxist Origins of Qadhafi's Economic Thought." **The Journal of Modern African Studies**, 20(3) : 361-375.
- Harris, Lillian Craig. 1986. **Libya : Qadhafi's Revolution and the Modern State**, Boulder, Colo: Westview Press.
- Joffe, George. 1988. "Islamic Opposition in Libya." **Third World Quarterly**, 10(2) : 615-631.
- John, Ronald Bruce St. 1983. "The Ideology of Muammar al-Qadhafi : Theory and Practice." **International Journal of Middle East Studies**, 15(4) : 471-490.
- Kamrava, Mehran. 2000. "Military Professionalization and Civil-Military Relations in the Middle East." **Political Science Quarterly**, 115(1) : 67-92.
- Marx, Karl. 1975. "Wages, Price and Profit," In Marx, Karl and Engels, Frederick. **Selected Works**. Moscow : Progress Pub.
- Qaddafi, Muammar Al. 1987. **The Green Book**, 10th edition. Tripoli : Arab Revolution Presser.
- Robinson, Jean C. 1985. "Institutionalizing Charisma: Leadership, Faith & Rationality in Three Societies." **Polity**, 18(2) : 181-203.
- Rodinson, Maxime. 1981. **Marxism and the Muslim World**. Jean Matthews. Trans. New York : Monthly Review Press.
- Ronen, Yehudit. 2002. "Qadhafi and Militant Islamism: Unprecedented Conflict." **Middle Eastern Studies**. 38(4) : 1-16.
- Rousseau, Jean-Jacques. 1993. "The Social Contract." **The Social Contract and the Discourses**. G.D.H. Cole. Trans. London: David Campbell.
- Simons, Geoff. 1996. **Libya : The Struggle for Survival**. Basingstoke : Macmillan.
- Young, M. Crawford. 1986. "Nationalism, Ethnicity, and Class in Africa: A Retrospective." **Cahiers d'Études Africaines**, 26(103) : 421-495.
- Asser, Martin. **(The Muammar Gaddafi Story)**. (Online). Available:<http://bbc.co.uk/news/world-africa-12688033>. (Accessed 26 May.2011).
- Dziadosz, Alexander. **(East Libyans Burn Gaddafi Book, Demand Constitution)**. (Online). Available:<http://af.reuters.com/article/libyaNews/idAFLDE72127720110302>. (Accessed 4 May.2011).